

Qiuli Şabaşvili

İvane Cavaxişvili adına

Tbilisi Dövlət Universiteti

İkinci dilin yazı komponentinin tədrisində yaranan çətinliklər və onların qarşısının alınması yolları

Abstrakt

Məqalədə ikinci dilin yazılı komponentinin tədrisi zamanı yaranan problemlər və onların həlli yolları təhlil olunur; xüsusilə də dilin tədrisində bir neçə aspekt təqdim olunur: dilə sahib olma pillələri, dilin tədrisinin səriştələri, dilə sahib olmanın üç səviyyəsi (cümlənin, abzasın və mətnin səviyyələri). Tədqiqat zamanı alınan nəticələr yazı tədrisinin aspektlərinin mümkün kombinasiyalarının göstərilməsi ilə yekun şəkildə sxemdə təsvir olunur.

Yazı - mürəkkəb koqnitik (idraki) prosesdir. O, bir neçə pillədən ibarətdir: yazıya hazırlıq mərhələsi; birbaşa yazı prosesi; yazıya baxılma və onun yoxlanılması: redaktə edilməsi, düzəlişlərin aparılması; yazının təqdimatı və qiymətləndirilməsi. Hər bir pillə eyni əhəmiyyət daşıyır və konkret metodlardan, spesifik strategiyalardan və fəallıqlardan ibarətdir ki, onların tədqiqinə və öyrənilməsinə bir çox əsərlər həsr edilmişdir.

Yazı fəallığı özlüyündə yaratma prosesini nəzərdə tutur, bu, ya nəqli və ya da təsviri vasitələrlə informasiyanın sadəcə ötürülməsi və ya əsaslandırılmış / analitik yazı prinsiplərinin vasitəsilə verilən informasiyanın yenidən düzəldilməsi / üzərində işlənilməsidir. Beləliklə, yazı prosesi bəyan edilən biliyin təqdimatını və ya onun şərti biliyə çevrilməsini ehtimal edir. Yeni biliyin effektiv şəkildə və ya nailiyyətlə qurulması isə metakoqnitik, koqnitik və sosial strategiyaların istifadəsi ilə mümkündür. Bundan irəli gələrək, yazının tədrisi bütün bu strategiyaların aktivləşdirilməsini və dərs mühitində, konkret məqsəddən irəli gələrək, onların düşünülmüş, ardıcılıqla və ya əvəz etmə ilə istifadəsini nəzərdə tutur.

İkinci dilin yazı komponentini tədris etdikdə yaranan çətinliklər

Yazı bacarıqlarına sahib olmaq xüsusilə ikinci dilin tədrisi halında çətinləşir, çünki koqnitik proseslərə paralel olaraq, dili öyrənən

dil səriştəsinin yüksəldilməsi problemi qarşısında durur.

Gürcü təhsil məkanında ikinci dilin tədrisi nisbətən yeni istiqamətdir, belə ki, müəllim dərs prosesində bir sıra problemlərlə qarşılaşır. Xüsusi çətinliyi də ikinci dilin yazı komponentinin təlimi təşkil edir. Bir tərəfdən, müxtəlif səriştələrin mənimsənilməsi strategiyaları ilə, digər tərəfdən isə biliyin transformasiyası və qurulması ilə. Nəticə isə bu və ya digər janrlı mətnin yaradılması bacarığının formalaşması ilə əlaqədardır.

Məlum olduğu kimi, gürcü təhsil məkanında ikinci dilin tədrisi bir neçə səviyyədə davam etdirilir: ikidilli məktəblər; gənclər üçün dilin tədris proqramları; gürcü dilində hazırlıq proqramları (www.mes.gov.ge). Buna baxmayaraq, yazı səriştəsinin tədrisi nöqtəy-nəzərdən oxşar çətinliklər özlərini göstərirlər.

İlk növbədə, əsas sədlərdən birini qeyri-gürcüdülli əhali arasında gürcü dilinin mənimsənilməsinin aşağı səviyyəsi və müvafiq olaraq aşağı linqvistik səriştələr təqdim edir. Bundan irəli gələrək, yazının tədrisində, əksər hallarda, yalnız bəyan edilən bilik qazanılır və fəallaşır. Bu da öz növbəsində dərs prosesində yalnız biliyin ötürülmə modelinin istifadəsini nəzərdə tutur. Dərs/trening/universitet kursu müəyyən hissədə biliyin transformasiya modelinin əsasında qurulur. Tədris metodları və strategiyaları da, müvafiq olaraq, birinci tip modelinin mənimsənilməsi və

təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir və dili öyrənənə daha çox hazır konstruksiyalar və formalar verir və bu da qrammatik və eləcə də strateji səriştələrə sahib olmağa dəstək verir. Bu halda, sosial-linqvistik və mədəni səriştələrin fəallaşdırılması dərş prosesinin planlaşdırılmasında avtomatik olaraq arxa plana keçir. Eləcə də təbii, avtentik, sosial-linqvistik və mədəni səriştələrin yüksəlməsinə tərəf yönəlmiş dərş materialının və mətnlərin azlığı müəyyən çətinliyi təqdim edirlər.

Təbii ki, belə bir sual səslənir: qeyd edilən çətinliklərin qarşısını necə almaq olar? İkinci dilin yazılı səriştəsinin tədrisi nəyi nəzərdə tutur? Buna hansı strategiyaların istifadəsi ilə necə nail olmaq olar? Məqalənin məqsədi bu suallara cavab vermək, konkret fəallıqları təsvir etmək, onların nəzəri əsaslarını təhlil etmək və tədqiqatın analitik və kəmiyyət metodlarının istifadəsi ilə praktiki nəticələri göstərmək, TDU-nun humanitar elmlər fakültəsində hazırlıq proqramının çərçivəsində qeyri-gürcüdülli tələbələrə həyata keçirilən eksperimentlərin nəticələrini təqdim etməkdir.

İkinci dilin yazı səriştəsinin tədrisi prosesində nəzərə alınması amillər

Yazı səriştəsinin tədrisi müxtəlif aspektin fəallaşdırılması və dilə sahib olma səviyyələrinin əsasında həyata keçirilməlidir. İlk növbədə, dilin mənimsənilməsinin müxtəlif pillələrini nəzərə almaqla yazı tədrisi prosesində hərəkəti bacarıqları, cümlələri, abzası və mətnin səviyyələrini ayırıyıq. Yazının məqsədlərindən irəli gələrək, yazı zamanı biliyin transformasiya modellərini və eləcə də konkret məqsədlərin əsasında yazı mərhələlərini və pillələrini nəzərə almalıyıq. Dilə sahib olma səriştələrini də mütləq nəzərə almalıyıq. Məqalədə dilin mənimsənilməsinin A1-B2 səviyyələrinin xarakterləri də təhlil olunur.

Dil /kommunikasiya səriştələri

Dil - eyni kommunikasiya səriştəsi olan intizamlararası fenomenidir. O, dil vasitələrinin köməkliyi ilə bu və ya digər əməlin həyata keçirilməsinə imkan verir (dilə sahib olma səviyyələrinin Avropa sistemi). Dil / kommunikasiya səriştəsi konkret məqsədlərə və ünsiyyət vəziyyətinə əsasən, öyrənilən dildə

mövcud vasitələrlə nitqi hərəkətin həyata keçirilməsi bacarığıdır. Dil / kommunikasiya səriştəsinin əsası nitq fəaliyyətində (o cümlədən nitq hərəkətinin məhsuldar və reseptiv növlərində) iştirak etmək imkanını verən bacarıqların vəhdətidir. Dil/kommunikasiya səriştələri növbəti tiplərdən ibarətdir:

- **Linqvistik səriştə:** dil sisteminin biliyi; dilin qrammatik qaydalarının və leksikanın biliyi; dil sisteminin vasitəsilə başqa fikirləri anlamaq və öz yanaşmalarını ifadə etmək bacarığı. Linqvistik səriştə kommunikasiya vərdiş-bacarıqlarının əsas səriştəsidir, ondan dili öyrənənlər də, ana dilinin daşıyıcıları da eyni əhəmiyyət və nailiyyətlə istifadə edirlər.
- **Diskursiv səriştə:** geniş məzmunlu şərhdir; adekvat və məntiqi mətnin yaradılmasıdır. Diskursiv səriştə mətnin quruluşu və şərh üçün dili öyrənən tərəfindən müəyyən strategiyaların istifadəsi bacarığını bildirir.
- **Sosial səriştə:** kommunikasiya prosesində dilin adekvat şəkildə istifadəsidir. Sosial səriştə başqaları ilə ünsiyyət istəyində və imkanlarında, kommunikasiya vəziyyətində düzgün və adekvat istiqamətdə və həmsöhbət tərəfindən kommunikasiya qərarına və vəziyyətə uyğun olaraq söylənilənin adekvat şəkildə qurulması bacarığında ifadə olunur.
- **Strateji səriştə:** kommunikasiyanın dərk edilməsi; konkret dil haqqında biliyin analiz edilməsi. Bu səriştənin vasitəsilə dili öyrənən dildə mövcud olan nöqsanları düzəldə, qeyri-ana dilli mühitdə nitq və sosial təcrübəni qazana bilər.
- **Sosial-mədəni səriştə:** solum haqqında mövcud biliyin istifadəsi; sosial-mədəni mühitdə yaranan vəziyyətdə istiqamətlənmə, çətinlikləri dəf etmək bacarığıdır. Sosial-mədəni səriştə dil daşıyıcısının sosial və nitq əməlinin xüsusiyyətləri ilə tanışlığı/dərk etməyi nəzərdə tutur, məsələn: ənənələr, adətlər, sosial vəziyyət, mərasimlər, ölkəşünaslıq.

Dili öyrənənin eləcə də konkret vasitələrin köməkliyi ilə sosial kommunikasiyada bu biliyin istifadəsi bacarığı da inkişaf etməlidir (Nailiyyətlərin və metodların tədrisi, kommunikasiya səriştəsi, 2012; Gürcü dilinə sahib olma səviyyələrinin təsviri, 2006, səh.10; Kommunikasiya səriştəsinin dərslisi, 2009, səh.18-20).

İkinci dilin yazılı səriştəsinin tədrisində bütün səriştələrə mərhələlərlə sahib olmaq lazımdır. Hər bir səriştənin məqsədlərindən və sahib olunması bacarıqlarından irəli gələrək, tədris prosesində onların çatdırılmasının və fəallaşdırılmasının bir növ ardıcılığını da qura bilərik.

İkinci dili öyrənənin A1 səviyyəsində linqvistik və strateji səriştələrini daha çox fəallaşdırmalıyıq. **A1 səviyyəsi** – dili öyrənən üçün maraqlı mövzular haqqında söhbətə başlanılması və davam etdirilməsi zəruri olan mərhələdir; bununla yanaşı dili öyrənən yalnız müəyyən vəziyyətə aid olan əzbərlənən ifadələrin məhdud repertuarına əsaslanmır, (Gürcü dilinə sahib olma səviyyələrinin təsviri, 2006, səh.12). Belə ki, tədris strategiyaları məhz bu səriştələrin yüksəldilməsinə yönəlməlidir.

A2 səviyyəsi əsas səviyyənin xüsusiyyətlərinə uyğundur. Məhz bu səviyyədə dilin sosial funksiyasını təsvir edən və gündəlik məişət mövzularına aid olan deskriptorların əksəriyyəti baş qaldırır (eyni vəsait, səh.12). Belə ki, birmənalı şəkildə, tədrisin bu pilləsində linqvistik və strateji səriştələrə paralel olaraq diqqəti sosial səriştənin artırılmasına yönəltməliyik. Eləcə də dili öyrənənə qismən sosial-mədəni səriştələri də çatdırı bilərik.

B1 səviyyəsi. Dili öyrənən bu səviyyədə dialoq yarada və bir sıra fərqli vəziyyətlərdə kommunikasiya məqsədini əldə edə bilər: yavaş tempo aparılan uzun söhbəti anlamaq, öz fikrini söyləmək, çoxlu sayda sadə dil vasitələrindən istifadə etmək, aydın söhbət aparmaq. Bundan əlavə, dilin bu səviyyəsinə sahib olan tələbə hər növ məişət vəziyyətlərini başa düşə bilər (eyni vəsait, səh.13). Buna müvafiq olaraq, tədrisin bu pilləsində ikinci dili öyrənənə linqvistik, strateji və sosial səriştələrə sahib olmaq imkanı verilməli, müxtəlif növdə mətnlərin vasitəsilə

onun sosial-mədəni səriştələri yüksəldilməlidir. Bu səviyyədə diskursiv səriştə qismən fəallaşır.

B2 səviyyəsi hüdudi və əsaslı səviyyələrdən (B1, A2) yuxarıda durur və hüdudi inkişaf səviyyəsi adlanır. Bu səviyyədə olan dili öyrənən öz nəzər-nöqtəsini lazımi dəlillərin və izahatların əsasında müdafiə edə bilər, öz şərhələrini nümayiş etdirir, aktual məsələlərin ətrafında müsbət və mənfi dəlillərə əsaslanaraq özünü ifadə edə bilər. Bundan əlavə, məlumdur ki, qeyd edilən səviyyədə deskriptorların yeni qrupu baş qaldırır: 1. Deskriptorlar sərbəst ünsiyyət sahəsinə aiddir, məsələn, təbii söhbətin aparılması, çatdırılan informasiyanın xırdalıqlarla anlaşılması. 2. Deskriptorların ikinci qrupu dilə tam sahib olmaya aiddir. Bu, dili bilmənin mütləq prosesidir, bu zaman dili öyrənən anlaşılmazlığa səbəb olan nöqsanları düzəldir, öz nitqinə nəzarət edə bilər (eyni vəsait, səh.14-15). Bu səviyyədə bütün yuxarıda sadalanan səriştələrə paralel olaraq diskursiv səriştə də fəallaşır, bu da müxtəlif növdə təşkil edilmiş mətnin yaradılmasına istiqamətlənmişdir.

Yazı prosesinin səviyyələri

Dil bilmənin müxtəlif pillələrində müxtəlif səviyyənin yazılı tapşırıqlarına cavab vermək vacibdir. Mövcud olan yazılı tapşırıqların mərhələlərlə dəf edilməsində isə cümlələrin, abzasların və mətnin səviyyələrinin ayrılmasını ən effektiv yanaşma hesab edə bilərik. Yazılı fəallıqları da bu səviyyələrə uyğun olaraq dili öyrənənə çatdırmaq lazımdır. Dilin öyrənilməsinin A1 pilləsində hərəki bacarıqları inkişaf etdirən fəallıqlara paralel olaraq, linqvistik və strateji səriştələrin inkişafı məqsədilə cümlələrin səviyyəsi ilə əlaqədar tapşırıq və çalışmaların çatdırılması vacibdir. A1 pilləsində dili öyrənənin sosial səriştəsinin artırılması cümlə və abzas səviyyələrinin inkişafını tələb edir. Dilin öyrənilməsinin B1 pilləsində olanlar üçün cümlələrin və abzasların səviyyələrini nisbətən mürəkkəb fəallıqların vasitəsilə möhkəmləndirmək/gücləndirmək lazımdır ki, bu səviyyədə fəallaşmış sosial-mədəni səriştənin vasitəsilə dili öyrənənlər arasında nailiyyətli yazı kommunikasiyasının əsaslandırılması bacarıqları inkişaf etsin. Bu da dilin öyrənilməsinin B2 pilləsinə aiddir, əlavə

diskursiv səriştənin aktivləşdirilməsi üçün yazının tədrisi prosesində mətn səviyyəsinin əlavə edilməsi vacibdir və bu da mütəşəkkil, əsaslandırılmış mətnin yaradılması bacarıqlarının aşılmasını nəzərdə tutur.

Cümlələrin səviyyəsi

Bu səviyyədə müxtəlif tipdə çalışma sadə və mürəkkəb cümlələrin çərçivəsində yerinə yetirilir. Dili öyrənən həm cümlədə düzgün olmayan formaları tapmalı və düzəlişlər etməlidir, eləcə də konkret məqsəddən irəli gələrək, müxtəlif məzmun və formalı cümlələri tərtib etməlidir. Aşağıda fəallıqların siyahısı verilir. Bu siyahı başlanğıc səviyyəsində yazı prosesinin effektiv şəkildə aparılmasında müəllimlərə yardım edəcəkdir:

- sözlərin qoyulması;
- verilən sözlərin əsasında cümlələrin tərtib edilməsi;
- cümlələrin bitirilməsi;
- cümlələrin düzəldilməsi;
- suallara müsbət və ya mənfi cavabın verilməsi;
- sualların tərtib edilməsi;
- sadə dialoqun tərtib edilməsi;
- cümlələrin felin şəxsinə, zamanına və sayına əsasən dəyişməsi;
- verilən mövzuda cümlələrin tərtib edilməsi.

Abzas səviyyəsi

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dilə sahib olmanın aşağı pilləsində olan dili öyrənən üçün abzas səviyyəsi də yavaş-yavaş fəallaşır. Biliyin ötürülməsi modelinə paralel olaraq dili öyrənənə burada mərhələlərlə bir neçə koqnitik və metakoqnitik strategiya çatdırılır. Linqvistik səriştələrin əsasında düzülən cümlələrə əsasən dili öyrənən bir konkret məsələ ilə / hadisə ilə / faktla / əşya ilə əlaqədar abzasın (qısa sadə mətnin) yaradılması bacarıqlarına sahib olur. Dili öyrənənə onun tərəfindən yaradılmış modal cümlələri konkret göstərişlər və ya özünün misalları ilə təklif etmək olar.

Bu mərhələdə nəzərə alınmalı əhəmiyyətli amillərdən biri odur ki, dili öyrənənin özü tərəfindən və ya qrup yoldaşı tərəfindən yaradılan abzası oxuya, yoxlaya, dərk edə bilsin.

Məhz abzas səviyyəsində əhəmiyyətli koqnitik strategiyanın birini fəallaşdırırıq: yazının oxunulmasını.

Yazı prosesində dili öyrənənin məntiqi cəhətdən abzası qura bilməsi üçün, onun diqqətini cümlələrin ardıcılığı məqsədilə, əlaqəli üzvlərin istifadə edilməsinə yönəldir və bu baxımdan xüsusi olaraq yaradılmış çalışmaları ona təklif edirik.

Onu da unutmayaq ki, məhz abzas səviyyəsini dili öyrənənin sosial-mədəni səriştəsinin yüksəldilməsi ilə əlaqələndirməliyik. Belə ki, bu halda xüsusi adaptasiya edilmiş mətnləri sinif mühitinə daxil etməliyik ki, onların dərk edilməsinin əsasında dili öyrənənlər bir tərəfdən yazılı tapşırıqları yerinə yetirəcəklər və digər tərəfdən isə onlar üçün doğma olmayan solumun sosial və mədəni xüsusiyyəti ilə tanış olacaqlar. Mətnin çətinliyindən irəli gələrək, dili öyrənənlər üçün bu tipdə mətnlər ana dilində də təqdim edilə bilər.

- Hadisənin / faktın / əşyanın bir neçə cümlə ilə təsviri;
- əlaqələrin və cümlələrin ardıcıl düzülməsi vasitələrindən istifadə;
- assosiativ suallara cavabın verilməsi;
- suallara əsaslı cavabların verilməsi;
- əsas cümlənin yaradılması;
- konkret misallarla/ əsaslarla əsas cümlələrin yayılması;
- öz münasibətinin ifadə edilməsi;
- cümlələrin məntiqi ardıcılıqla düzülməsi;
- abzasda məzmun baxımından uyğun olmayan cümlələrin tapılması və çıxarılması;
- konkret məqsədə müvafiq olaraq məntiqi cəhətdən düzgün abzasın yaradılması;
- yoxlanış.

Mətnin səviyyəsi

İkinci dilin yazı səriştəsi öyrəniləndiyi zaman mürəkkəb məsələlərdən biri yeni ideyaların formalaşması, koqnitik və metakoqnitik strategiyaların istifadəsi ilə şərti biliyin yaradılması, mətnin növləri və onların qurulma

xüsusiyyətinin nəzərə alınması, mətnin struktur cəhətdən təşkil edilməsi, yazının yoxlanılmasıdır. Məntiqi cəhətdən düzgün əsaslandırılmış / analitik mətni yaratdıqda dili öyrənən bir neçə prosesi həyata keçirir: məlumatı qurur, məlumatı transformasiya edir və onu mütəşəkkil şəkildə yayımlayır (Meli, Çamoti, 1990, 42). Eyni zamanda, mətni yaradanlar sosial və sosial-mədəni aspektlərin xüsusiyyətini də nəzərə almalıdırlar, məşqçi tərəfindən çatdırılan materialı adekvat şəkildə anlamalı və ya müxtəlif mənbədən onun üçün lazımı məlumatı axtarıb tapmalıdır.

Təbii ki, bu səviyyədə mətnin yaradılması nisbətən yüksək linqvistik səriştəni tələb edir, amma buna baxmayaraq dil səhvlərinin analizi və fəallıqlar bu halda da dili öyrənənə çatdırılmalıdır.

Dil transferi önəmli koqnitik amillərdən biridir və bu da dildə səhvlərin buraxılması ilə sıx əlaqədədir (Males, 2002). Amma onun istifadəsi mətnin yaradılma prosesində mümkündür. Tərcümə strategiyalarının istifadəsi ilə dili öyrənən ideyaları formalaşdırır və ana dilində düzə bilər, sonra isə onları təqdim edə və ikinci dildə ona mütəşəkkil forma verə bilər (Purpura, 1999).

Mətnin səviyyəsində baş qaldıran çətinliklərin və məsələlərin həlli üçün sinif mühitində növbəti fəallıqların keçirilməsi vacibdir:

- ideyaların generasiyası, şifahi müzakirə;
- adaptasiya olunmuş/avtentik mətnin tənqidi şəkildə oxunulması, dərk edilməsi, işlənməsi, analizi;
- konkret məqsəddən irəli gələrək, mətndən mühüm informasiyanın alınması və onun əsasında öz fikirlərinin və yanaşmalarının yazılı şəkildə lazımı dəlillərlə, sitatələrlə və perifraza üsullarının vasitəsilə ötürülməsi;
- qısa məzmunun yaradılması;
- mətnin strukturu ilə tanışlıq (giriş hissəsi, əsas hissə, yekun);
- mətnin ayrı-ayrı hissələrinin yaradılması;
- ana dilində mətnin yaradılmasının hazırlıq mərhələləri və bundan sonra isə mütəşəkkil mətnin ikinci dildə

yaradılması;

- müxtəlif növ (əsaslandırılmış, funksional) mətnin yaradılması.

Dilin tədris pillələrinin əsasında sinif mühitində müəllim bir neçə strategiyadan eyni zamanda və ya ardıcılıqla istifadə edə bilər ki, dili öyrənənlərin yüksək motivasiyaları olsun və dilin öyrənilmə səviyyəsinə uyğun kommunikasiya səriştələrini aşsınlar. Bunda dilin yazı səriştəsini öyrənənə həm fərdi, eləcə də qrupda iş strategiyaları dəstək verir. Fəallıqların siyahısını təklif edirik, onların həyata keçirilməsi həm qrup və eləcə də fərdi iş zamanı mümkündür.

Fərdi iş

- Vizual, audio və yazı mətninin analizi;
- Mətnin ayrı-ayrı hissələrinin ayrılması və qiymətləndirilməsi;
- Mətnlə əlaqədar sifətlərin və fəllərin yazılması;
- Verilən leksiki vahidlərin əsasında qısa mətnin yaradılması;
- mətnin yoxlanılması;
- tələbə üçün vacib milli əşyanın tarixçəsinin ötürülməsi, təsviri, valideynlərin və qohumların müşahidəsi, müəllifin münasibətinin təqdimatı;
- mətnin və əşyanın təqdimatı
- Suallara cavabın verilməsi.

Qrupda iş

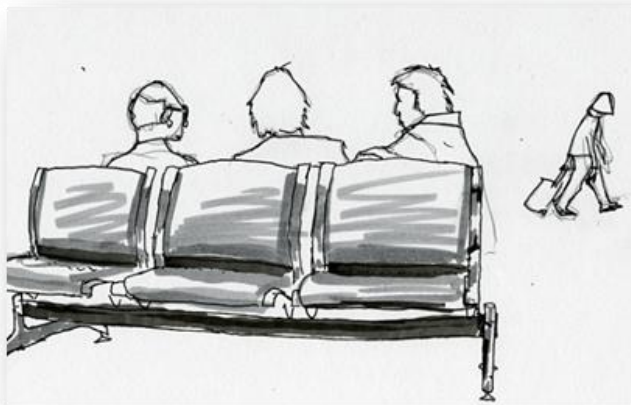
- Dinləmə, vizuallaşdırma;
- ideyaların toplanması, müzakirələr;
- fərdi olaraq yaranmış mətn mübadiləsi və yoxlanışı, dil, məna, məntiqi səhvlərin tapılması və düzəldilməsi;
- tanış mövzu haqqında birgə təqdimatın hazırlanması;
- reklam mətninin qrupda hazırlanması;
- verilən mövzu haqqında əqli yürüşün vasitəsilə tanış leksikanın, frazeoloji birləşmələrin və sualların yazılması;
- Yazılan leksiki və frazeoloji materialın əsasında müəllim tərəfindən əlavə leksikanın, frazeologizmlərin və sualların öyrənilməsi (səviyyənin nəzərə alınması ilə);
- verilən material üzrə birgə mətnin yaradılması və qrupda təqdimat.

Dili öyrənənə şəkil/fotoşəkil verə və bunun əsasında mətni yaratmağı xahiş edə bilərik. Tapşırığın məqsədi dili öyrənənin həm biliyi ötürməsi, eləcə də biliyin transformasiya modellərinin fəallaşdırılmasıdır. Xüsusilə də auditoriyadan tələb etməliyik: 1. Şəkli təsvir etmək (şəkildə kim təsvir olunmuşdur? Harada baş verir? Nə zaman baş verir?). 2. Öz ehtimallarının söylənilməsi (qəhrəmanlar nəyi düşünürlər? Nə haqqında danışirlər? Camaat hansı məqsədlə toplaşmışdır? Şəkildə/fotoşəkildə təsvir edilən insanlar hara gedirlər? Və s.). Birinci halda, dili öyrənən yazı prosesində informasiyanı qurur, ikinci halda isə - informasiyanı transformasiya edir və yayımlayır. Bu fəallıqdan sonra müəllim yazıları yoxlayır və səhvlərin və alınan mətnin zəif və güclü tərəflərinin təhlili aparılır. Xüsusi diqqət ona yönəlir ki, ayrı-ayrı ifadələr nə dərəcədə

məntiqi şəkildə bir-biri ilə əlaqələnir, müəllif rəngarəng leksikadan, üzv-sözlərdən, modal cümlələrdən, dil vasitələrindən istifadə edirmi? Öz mövqeyini nə dərəcədə bir növ və inandırıcı şəkildə ifadə etdi? Bundan sonra şagirdlər/tələbələr/trening iştirakçıları şifahi müzakirəyə başlayır, informasiya mübadiləsi aparır, öz fikirlərini söyləyir, bir-birinə suallar verirlər. Son nəticədə, bu tipdə fəallıq yazı prosesində dili öyrənənə abzas və mətnin səviyyəsini dərinləşdirməkdə/fəallaşdırmaqda dəstək verir və ona imkan verir ki, yüksək motivasiya əsasında maksimum şəkildə fantaziyasını, biliyini dərinləşdirsin.

Aşağıda verilən şəklin əsasında TDU-nun Gürcü dilində hazırlıq proqramının tələbələri növbəti mətnləri hazırladılar; onlardan bir neçəsini sizə təqdim edirik:

Şəkil:

Mətnlər:

I.

აღაბუკი

ამ სურათზე ვხედავთ 4 ადამიანს. სამნი სხედან და ერთი დიდის თავისი ხელბარგით. ჩემი აზრით, ეს სურათი აეროპორტში არის დახატული, რადგან არც ერთ ქუჩაში ვერ ვიპოვით მსგავს სკამებს. და ბანკიც არ არის, რადგან ბანკებში ობრბლებიან ჩანთებით არ დავიან. სამნი თავიანთ რეისს ელოდებიან. ისინი კოლეგები არიან,

სათვალეებიანი და მელოტი კაცი ამ სამის შორის ყველაზე მოხუცია. შორიდან ჩანს დაღლილ-დაქანცული მეზავრი. აზრზე არა ვარ, რატომ აქვს მას თავი მსხლის ფორმისა, ალბათ ვარცხნილობის ბრალია. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ კაცი შორიდან ჩამოსულა. ამას მოწმობს მისი დაღლილი სიარული და საკმაოდ დიდი ხელბარგი.

II.

კარინე

ამ სურათზე გამოსახულია აეროპორტი. ამ სურათზე გამოსახულია ოთხი კაცი, სადაც სკამზე სხედან სამი კაცი, ვიღაცა ელოდებიან. ამ სამი კაცი

*მოხუცი არიან. ზამთარია, ისინი
 ჩაცმული იყვნენ თბილი ტანსაცმელები.
 სათვალისანი ადამიანი ძალიან
 მოწყენილი იყო. ისინი ღაპარაკობდნენ,
 რომ უკვე გვიანია, მაგრამ
 თვითმფრინავი ჯერ არ მოსულა. ამ სამი
 კაცი საქართველოს მდიდარი კაცები
 არიან, ისინი ეშინოდა, რომ რაღაცები
 არ იყო რომ მისი კოლეგები უკვე სამი
 საათია აეროპორტი არ იყვნენ. ერთი
 კაცი ბარგით მიდის სახლში. ამ სამი
 კაცი ფიქრობდნენ, რომ ამ ბარგში არის
 თავისი ფული. ამ სურათზე მარტო
 გამოსახულია სკამი და სამი კაცი,
 სათვალისანი კაცი ცოტა თმა აქვს. ორი
 კაცი ძალიან გრძელი თმა აქვთ, სახეები
 კარგად არ ჩანს.*

Mətnlərin analizi:

Göstərilən materialdan görünür ki, birinci mətnin müəllifi gürcü dilini ikinci mətnin müəllifindən nisbətən yaxşı bilir. Bundan başqa, birinci mətn azərbaycandilli tələbə tərəfindən tərtib olunmuşdur, ikinci mətn isə ermənidilli gəncə aiddir. Onlar tərəfindən buraxılan səhvlər tipikdir, belə ki, tələbələr yazılarında səhvləri düzəltmədən sonra diqqəti əsas səhvlərə yönəldik. Bundan sonra abzas səviyyəsinə müvafiq olaraq, mətnlərdə diqqəti mənə tautologiyasına və məntiqi mənbəyə yönəldirik. Göründüyü kimi, hər iki tələbə təsvir zamanı bir neçə dəfə eyni informasiyanı təkrarladı: birinci halda əl çantasını, ikinci halda isə - kətil və sərnishlərə.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu tapşırığı 50 tələbə yerinə yetirmişdi və daha bir neçə ümumi

tendensiya ayrılmışdı. Mətnlərin müəllifləri müxtəlif sifətlərdən az istifadə etmişdilər. Eləcə də yazı-əlaqələrinin məntiqi ardıcılıq məqsədilə istifadəsinin sayı da azdır. Yazının tədrisi prosesində bu zəif tərəflərə dili öyrənənlərin diqqətini yönəltməli və yuxarıda gətirilən strategiyaların istifadəsi ilə yaxşı təşkil olunmuş abzasın qurulması üsullarını və vasitələrini öyrətməliyik.

Sonda demək olar ki, yazının öyrənilməsi də yazının özü kimi mürəkkəb bir prosesdir, buna görə də yaxşı planlaşdırılmalı və təşkil edilməlidir ki, dili öyrənən mövcud, bəyan olunan bilikdən şərti biliklə və onlara əsaslanaraq müxtəlif növdə mətni yarada, koqnitik, metakoqnitik, sosial strategiyaların vasitəsilə konkret informasiyanı ayıra bilsin. İkinci dilin yazı komponentinin tədrisi dili öyrənən üçün yalnız linqvistik səriştənin yüksəldilməsi ilə əhatə olunmamalıdır, dərş prosesində, konkret məqsədə müqəvafiq olaraq konkret pillələrin və səviyyələrin nəzərə alınması ilə, effektiv nəticənin əldə edilməsi üçün bir neçə strategiya düşünülmüş və ölçü ilə istifadə olunmalıdır. Sonda, yekun olaraq sxem verilir. Onda yazının tədrisinin müxtəlif aspektləri və dilə sahib olmanın bu və ya digər pilləsində onların ayrılması göstərilir və bu da yazı təlimi ilə maraqlanan şəxslərə dərş prosesində yazı məsələlərini və onlarla əlaqədar çətinliklərin dəf edilməsi məqsədilə müxtəlif və qarşılıqlı strategiyaya diqqətin yönəldilməsi imkanını verir.

Dilə sahib olma səviyyəsi	Səriştə	Yazı prosesinin səviyyəsi	Strategiyalar
A1	Hərəkəti bacarıqlar; qrammatik səriştə; Strateji səriştə	Cümlənin səviyyəsi	imla; suallara cavab verilməsi; Sadə mətnin felin şəxsinə əsasən dəyişməsi; təsvir.
A2	Qrammatik səriştə; Strateji səriştə; Sosial-mədəni səriştə	Cümlənin səviyyəsi; Abzasın səviyyəsi	Sözlərin qoyulması; Verilən sözlərin əsasında cümlələrin tərtib edilməsi;

			Cümlələrin sona çatdırılması; Cümlələrin qurulması; Suallara cavabın verilməsi; Verilən mövzu üzrə cümlələrin tərtib edilməsi; Hadisənin/faktın/əşyanın bir neçə cümlə ilə təsvir edilməsi; yoxlanış.
B1	Qrammatik səriştə; Strateji səriştə; Sosial-mədəni səriştə.	Cümlənin səviyyəsi; Abzasın səviyyəsi.	Cümlələrin ardıcılığı vasitələri; Assosiasiyalı suallara cavabın verilməsi; Suallara əsaslı cavabın verilməsi; Əsas cümlənin yaradılması; Əsas cümlənin dəlillərlə genişləndirilməsi; Öz fikrinin/mövqeyinin ifadə edilməsi; Cümlələrin məntiqi ardıcılıqla düzülməsi; Abzasın yaradılması; yoxlanış.
B2	Qrammatik səriştə; Strateji səriştə; Sosial-mədəni səriştə. Sosial linqvistik səriştə; Diskursiv səriştə.	Abzasın səviyyəsi; Əsaslandırılmış mətnin səviyyəsi.	Cümlələrin ardıcılığı vasitələri; Assosiasiyalı suallara cavabın verilməsi; Suallara əsaslı cavabın verilməsi; Əsas cümlənin yaradılması; Əsas cümlənin dəlillərlə genişləndirilməsi; Öz fikrinin/mövqeyinin ifadə edilməsi; Cümlələrin məntiqi ardıcılıqla düzülməsi; Abzasın yaradılması; yoxlanış.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

- Dilə sahib olma səviyyəsinin Avropa - The National Capital Language Resource Center, Washington, DC | Teaching Goals and Methods Goal: Communicative Competence Web site for college and university language instructors! <http://www.nclrc.org/essentials/goalsmethods/goal.htm>
- Kommunikasiya səriştəsinin dərslisi - Handbook of Communication Competence; By Gert Rickheit, Hans Strohnerv, 2009.
- Mailes, 2002 – Joan Mailes, İkinci dilin yazı səriştəsi və tədqiqat: Yazı prosesi və tələbələrin işlərində səhvlərin analizi, „Second language writing and research: The writing process and error analysis in student texts~, **Teaching English as a Second or Foreign Language**, vol. 6, 2., <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/information/tesl-ej/ej22/a1.html>
- Mel, Çamot, 1990 – O'Malley, J. & Chamot, A. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Nailiyətlərin və metodların tədrisi, kommunikasiya səriştəsi, 2012; Gürcü dilinin mənimsənilməsinin səviyyələrinin təsviri, 2006
- Purpura, 1999 - Purpura, J. (1999). *Strategy use and second language test performance: A structural equation modeling approach*. Cambridge: Cambridge University Press
- Gürcü dilinin mənimsənilməsinin səviyyələri, 2006 - Gürcü dilinin mənimsənilməsinin səviyyələri, Layihənin rəhbəri – Marika Odzeli, 2006, Tbilisi, Saimedo nəşriyyatı

Giuli Shabashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Difficulties and their Solutions Emerged during the Second Language Writing Process

ABSTRACT

The paper discusses the problems with second language writing and presents the main reasons of it. The paper shows some appropriate solutions and considers several aspects of language teaching: levels of language acquisition, Language teaching competences, three main patterns (sentence, paragraph and text).

It is analyzed which of the second language teaching approaches must be used and which competences are necessary to obtain - linguistic competence, discourse competence, social-linguistic competence, communication competence or cultural competence. Our claim is that it depends on the level of the language acquisition. On the A1 level implementation of linguistic and strategic competences is urgent, the basic is teaching sentence pattern as well. The main teaching strategies for this level might be dictation, answering the questions, changing the text by the personal verbs, simple describe the things, events, facts. In opposite, the next level of language acquisition deals with the improving of linguistic, strategic and sociocultural competences. the sentence pattern must be complicated with the paragraph pattern and the students might be asked to put the words, complete sentences, create sentences, answer the questions, explain the author's position, support the ideas with light arguments and use modal meanings. Step by step encounters of the different aspects become complicated. On the beginning level teaching of second language writing must be based on the process approach, as for the cognitive activities, they must be implemented in the classroom on the higher level of language proficiency.

As a conclusion, the final schema shows the most appropriate combinations of language acquisition levels, language teaching competences, three main patterns and concrete strategies.